רבי", שעד ימי רבי עדיין היו „שירים" מהתגלות האלקות של זמן הבית [וי"ל שלכן דרשו התנאים בעיקר במעלותיהן של ישראל, בהיותם במצב של אור וגאו־לה, כנ"ל]:

משא"כ בימי האמוראים התחיל עיקר חושך הגלות, ולכן, דוקא ר' ירמי' בר אבא דריש הכתוב בענין של גלות וגאולת מצרים[40], ולאידך גיסא — דוקא בדרשתו מודגש העילוי הנפעל ע"י הירידה בגלות.

ויש לומר, שנרמז גם בשמו — ר' ירמי', מלשון מרירות, וקאי על מרירות הגלות[41].

וזהו שמסיים בגמ' „א"ל ר' אבא לר' ירמי' בר אבא כי דריש להו רב להני קראי באגדתא כוותך דריש להו":

עם היות ש„רב תנא הוא ופליג"[42], מ"מ, ענינו של רב הי' שהפיץ תורה בבבל דוקא[43] [שלכן נק' רב דוקא (ולא „רבי"), כמאמר[44] „כל רב מבבל וכל רבי מארץ ישראל", כי בבבל, מקום הגלות, חסר בגילוי אלקות (הנרמז באות יו"ד)[45] — ולכן גם רב דריש כר' ירמי' בר אבא דוקא[46].

ח. ויש לקשר כ"ז עם חג הגאולה די"ט כסלו (שחל ברוב השנים בשבוע דפ' וישב):

ידוע[47] שגאולת רבינו הזקן היתה בעת שאמר בתהלים הפסוק[48] „פדה בשלום נפשי", ומבואר בכ"מ[49] הפירוש בכתוב זה, שיש שני אופנים בפדי' — (א) ע"י מלחמה, שמנצח את האויב, (ב) פדי' בשלום, ובדרך מנוחה, כי „גם אויביו ישלים אתו"[50], וכמחז"ל[51] (בפירוש המשך הכתוב[48] „כי ברבים היו עמדי") שגם אנשי אבשלום התפללו לנצחונו של דוד.

והם שני הענינים הנ"ל — ביטול המנגד, ואח"כ — „שתבוא הרווחה לצדיק על ידי־הם".

(משיחת ש"פ וישב תשכ"ו)

---

40) ולהעיר, שגם לפי דרשות האמוראים בתח־לת הסוגיא שם קאי בעניני גלות דוקא — „שלשה שרי גאים היוצאים מישראל כו'" (עשירים וקרובים למלכות. רש"י): „ג' שרי גוים שמלמדים זכות על ישראל כו'".

אלא שבדרשת ר' ירמי' בר אבא „מפרש לה לכולא מילתא בעיקר ענין גלות מצרים וגאולתה", ולכן דריש רב כוותי' דוקא. וראה הערה 46.

41) ובקה"ר בתחילתו „ולמה נק' שמו ירמי' שבימיו נעשה ירושלים אירמיאה (חורבה. מת"כ)". ולהעיר ממחז"ל (ב"ב יד, ב) „ירמי' כולי' חורבנא". וראה ס' השיחות תש"ג (ריש ע' 140). לקו"ש חי"ח ע' 343 ואילך. ועוד.

42) עירובין נ, סע"ב. וש"נ.

43) וראה עירובין (ו, א. וש"נ) „רב בקעה מצא וגדר בה גדר". ועוד.

44) סדר תנאים ואמוראים בסופו. אגרת רב שרירא גאון, הועתק בערוך ערך אביי (וראה רשב"ם ב"ב נב, א ד"ה אבא בנוגע לרב). הקדמת ספר התי־קונים כת"י, הובא ונתבאר ע"ד הקבלה בכתבי האריז"ל — בתחלת שער מאמרי רשב"י. עץ חיים שער י"ט פ"ג. ונת' ע"ד החסידות בתו"א שם.

45) ראה תו"א שם.

46) וזהו דיוק לשון ר' אבא „רב . . כוותך דריש להו". דאף שרב תנא כו' (כנ"ל), מ"מ דריש כתלמידו (שבדרגת אמוראים), „כוותך" דוקא.

47) כמ"ש אדה"ז באגרתו הידועה (נדפסה בס' אגרות קודש שלו סי' לח־לט).

48) תהלים נה, יט.

49) ד"ה פדה בשלום לאדמו"ר הזקן (מאמרי אדה"ז — הקצרים ע' רטז), לאדמו"ר האמצעי (ב־שע"ת שלו ח"א) פי"א (נה, ד ואילך. וראה שם נא, ג), ועוד.

50) משלי טז, ז.

51) ירושלמי סוטה פ"א סה"ח.

וישב־חנוכה

א. „ויאמר האיש נסעו מזה כי ש־מעתי אומרים נלכה דתינה גו'"[1], ופרש"י [בהמשך לפירושו הקודם[2] „וימצאהו איש — זה גבריאל"] „נסעו מזה — הסיעו עצמן מן האחוה", „נלכה דותינה — ל־בקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם. ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו".

הרמב"ן העתיק לשון רש"י וכתב „ו־אין הכוונה לרבותינו שיפרש לו האיש נסעו מזה מן האחוה והלכו לעורר עליך דינין ותרעומות שאם כן הי' נמנע ללכת ולא הי' מסכן בעצמו. אבל הכוונה להם כי האיש גבריאל אשר הגיד לו הגיד אמת ואמר לשון משמש לשני פנים ושני־הם אמת והוא לא הבין הנסתר בו והלך אחר הנגלה ממנו".

אבל מפרש"י משמע, שלפי הדרש „ה־סיעו עצמן כו' לבקש לך נכלי דתות כו'", זוהי לשונו של גבריאל אל יוסף. וכן מפורש בפרש"י בש"ס[3], „משכם גנ־בוהו כדכתיב[4] וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה ושם היו רועין ודותן אינה מקום והאי דכתיב ויאמר האיש נסעו מזה כו' כך אמר לו אתה אומר[5] את אחי אנכי מבקש, סעו מן האחוה הזאת ואין מחזיקין עצמן כאחים לך כי שמעתי אומרים נלכה ונבקש דתות ודינין היאך להמיתו אם יבוא אצלנו".

וגם לפי דיוק לשון רש"י בפירושו עה"ת כאן, שמסיים „(ולפי פשוטו שם מקום הוא) ואין מקרא יוצא מידי פשוטו" — שמזה משמע, שבלימוד ע"ד הפשט, לא בא הפירוש „הסיעו עצמן מן ה־אחוה . . לבקש לך נכלי דתות כו'" לשלול ש„דותן" הוא שם מקום, אלא ב' פי' יש בזה —

מ"מ נ"ל, שלכאורה אין כוונת רש"י בזה כדברי הרמב"ן [שהמלאך אמר רק „נסעו מזה . . נלכה דותינה" אלא שב־תיבות אלו רמז ש„הסיעו עצמן כו' ל־בקש לך נכלי דתות כו'" ויוסף „לא הבין הנסתר בו"[6]] — כי מסתימת לשון רש"י „נסעו מזה — הסיעו כו': נלכה דותינה — לבקש לך כו'" (ולא כתב „רמז לו שהסי־עו כו' לבקש לך כו'" וכיו"ב) משמע[7], שדברים אלו הם בכלל פשט הדברים שנאמרו ליוסף[8]: ומה שמוסיף „ולפי

---

1) פרשתנו לז, יז.

2) לז, טו.

3) סוטה יג, ב ד"ה משכם גנבוהו. וראה פרש"י סנהדרין קב, א ד"ה בשכם שכ' „ודותן שכתוב בקרא היינו כפר הסמוך לשכם ונקראת ע"ש שכם, אי נמי כמדרשו שהיו דנים עליו להרגו".

4) לז, יד.

5) לז, טז.

6) כמ"ש במפרשים (אמרי שפר (הובא בדבק טוב בהגהה). הואיל משה (באר היטב), ובאר בשדה ועוד) — בכוונת רש"י.

7) וכן לפי המפרשים הנ"ל — הו"ל (ראה גם דברי דוד להט"ז) לרש"י להקדים „לפי פשוטו שם מקום הוא" ואח"כ להביא הדרש, שבתיבות אלו נרמז גם הענין ד„הסיעו עצמן כו' לבקש לך נכלי דתות כו'", ולסיים „ואין מקרא יוצא מידי פשוטו".

8) ונוסף לזה, אם כדברי הרמב"ן שיוסף לא הבין הנסתר בו רק הנגלה (ועכצ"ל לדעתו שכן היתה כוונת השם שלא יבין הנסתר בכדי שתתקיים עצת ה' — ראה רמב"ן בפסוק טו), א"כ מהי התועלת בדבריו הנסתרים. ואם יש כוונה, הו"ל לרש"י ל־פרשה. ולהעיר מנזר הקודש (הארוך) לב"ר (פפ"ד, יג־יד) — מה שתי' לפי' היפה תואר בדברי המדרש.

פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו" הוא, שאף שכוונת המלאך היתה „לבקש לך נכלי דתות", מ"מ הלכו אחי יוסף למקום אחר (ששמו דותן), אלא שמדיוק התיבות „נסעו מזה" ואריכות ה־לשון „כי שמעתי אומרים נלכה דותינה"[9] מובן שאמר לו גם ע"ד אופן הליכתם שהוא „לבקש לך נכלי דתות שימיתוך כו'".

ועפ"ז לפרש"י הלך יוסף לבקש את אחיו אע"פ שידע שהם מבקשים להמי־תו[10].

[ויש להוסיף, שגם לפי הרמב"ן, כוו־נת הכתובים כאן היא להדגיש שנתאמץ יוסף בכיבוד אב וסבל הרבה בשביל זה, וכמו שפירש בפסוק[1] „וישלחהו מעמק חברון", „יזכיר הכתוב המקום שלחו מ־שם לומר כי הי' מרחק רב ביניהם ולכן עשו עמו רעה כי רחוקים היו מאביהם ולהגיד כי יוסף לכבוד אביו נתאמץ ללכת אחריהם אל מקום רחוק ולא אמר איך אלך והם שונאים אותי", ובפסוק[2] „וימצאהו איש והנה תועה בשדה" כתב „ויאריך הכתוב בזה להגיד כי סבות רבות באו אליו שהי' ראוי לחזור לו אבל הכל סבל לכבוד אביו".

אבל לפי פרש"י נמצא יתירה מזה, שהכתוב בא להשמיענו, שלא רק שיוסף „סבל לכבוד אביו" (כדברי הרמב"ן)[11],

9) ראה רא"ם, גו"א, דברי דוד. ועוד.

10) ולפ"ז מובן שזה מגדיל צדקת יוסף וגודל שכרו, וע"ד מ"ש באוה"ח (לז, יז בסופו), אלא שלרש"י השכר הוא גדול יותר, כי לפי האוה"ח „הכריע (יוסף) הפי' שאין כוונתו לומר אליו שנסעו מן האחוה אלא כי עודם אחיו ורעיו כו'", ע"ש. משא"כ לפרש"י שהלך אף שידע שיש סכנה ב־דבר.

11) ראה גם פרש"י לז, יג.

ורש"י ס"ל שהרשות בידו לעבור כדי שלא יהרג אבל אם נהרג ולא עבר „צדקה תחשב לו".

ולכן בנדו"ד, כיון שמצות כיבוד או"א אינה מג' עבירות דיהרג ואל יעבור [ויתירה מזה שאפילו בשעת ה־גזירה שהדין הוא דיהרג ואל יעבור אפילו אשאר מצות, י"א ד"לא אמרו אלא לעבור על מצות ל"ת אבל לא דגזרו לבטל מ"ע"[19]], פשיטא שלא הי' חיוב על יוסף לסכן את עצמו; ולכן מפרש ה־רמב"ן שדברי המלאך לא נאמרו מפורש ליוסף כי אם הי' ידוע לו שיש סכנה ב־דבר הי' אסור לסכן עצמו; ואילו לדעת רש"י אף ששמע בפירוש מגבריאל שבק־שו לו נכלי דתות להמיתו הלך וסיכן את עצמו לקיים שליחות אביו, כי אף שמצד הדין יעבור ואל יהרג, ה"ז רק רשות[20].

שהיא כדעת הרמב"ם. וראה גם רמב"ן במלחמות סנהדרין שם.

19) ר"ן שבת פ' במה טומנין (מט, א) ונמוק"י ס"פ בן סורר — הובאו בכס"מ לרמב"ם שם סוף הלכה א'. וברמ"א שם ס"א.

20) ואף שדין זה אם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג רשאי הוא „אם העכו"ם מכרין להעבירו על דת" (שו"ע יו"ד שם), „אבל אם אינו מכרין אלא להנאת עצמו אסור להחמיר ונקרא חובל בעצמו וצריך לעבור ואל יהרג" (ש"ך שם סק"ב מרבינו ירוחם סוף נתיב יח), והרי בנדו"ד אין כאן ענין להעביר על דת — הרי לדעת כמה ראשונים גם כשאין הכוונה להעביר רשאי להחמיר ע"ע (סמ"ק מצוה ג'. שו"ת הרדב"ז סי' אלף קסג. וע' ביאור הגר"א שם סק"ג). ולהעיר מעירובין כא, ב ובתוס' שם (הובא בפתחי תשובה יו"ד שם). תו"ח שם. לחם שמים לברכות פ"א מ"ג. ועוד. וראה תשובת הצ"צ לענין מילה במקום סכנה (נדפסה ביגדיל תורה (קה"ת, נ. י.) שנה ט' חוברת א' (סב) ס"א).

וראה פרישה שם סק"ג דבפרהסיא רשאי ל־החמיר ליהרג ולא לעבור (הובא בש"ך שם. וע"ש בהמשך דברי הש"ך), והרי גם כאן הי' בפרהסיא בעשרה (וראה ש"ך שם (סק"ד) דבפני עשרה אין וכיון שאם נהרג ולא עבר צדקה תחשב לו הלך אף שיש סכנה בדבר[21].

ג. ועדיין יש לדון בזה: לפרש"י ב־ש"ס שהאחים לא נסעו משכם (כי דותן אינו שם מקום), אלא שבמקום בואו אז לא מצאם, מובן הטעם דגם כשאמר לו גבריאל שהסיעו עצמן מן האחוה לבקש לך נכלי דתות המשיך בקיום ציווי אביו, „הלא אחיך רועים בשכם לך ואשלחך אליהם גו' לך נא ראה את שלום אחיך גו'"[22].

אבל לפי פרש"י עה"ת שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, ש„דותן הוא שם מקום" וכבר נסעו אחיו משכם והלכו למקום אחר, לא הי' בחיפוש אחיו במקום אחר קיום שליחות וציווי אביו (כיון שיעקב אמר לו „הלא אחיך רועים בשכם").

בפשטות יש לומר דמה שהזכיר יעקב שכם רק מראה מקום הוא לו, והציווי הי' „לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן" (וכמ"ש באור החיים[23]), ול־כן קיום דברי יעקב הוא כשימצא אותם בכל מקום שהם.

ר"ל בפניהם ממש אלא גם כשעשרה יודעים מזה).

ויש להוסיף בזה ע"פ מה שנת"ל (סוף הערה 13) שבנדו"ד לא הי' מצב דיהרג ממש אלא חשש סכנה.

21) להעיר גם משל"ה פרשתנו (שג, א): יוסף שמע לאביו וקיים ציווי אביו אע"פ שסכנה גדולה הי' לו ואע"ג שארז"ל אם אביך אומר לך לחלל שבת לא תשמע אליו כי אתה ואביך חייבים בכבודי זהו בדבר השייך לבין אדם לבין המקום אבל הנוגע לעצמו מחיל אנפשי' לעשות רצון אביו.

אלא שדבריו צ"ע, דהרי אין נפשו של אדם קנינו אלא קנין הקב"ה שנאמר (יחזקאל יח, ד) וה־נפשות לי הנה (ראה רמב"ם הל' רוצח פ"א ה"ד. רדב"ז לרמב"ם הל' סנהדרין פי"ח ה"י. שו"ע אדה"ז חלק חו"מ הלכות נזקי גוף ונפש ס"ד).

22) לז, יג־יד.

23) ראה אוה"ח (לז, יד קרוב לסופו) — שכן היתה סברת יוסף באמירת יעקב (משא"כ דעתו של יעקב עצמו).

אלא שהלך למקום סכנה[12] ממש כדי[13] לקיים רצון יעקב].

ב. ויש לומר, שפלוגתת רש"י וה־רמב"ן תלוי' בפלוגתת הראשונים בדין „יעבור ואל יהרג":

הלכה רווחת היא, שבכל העבירות שבתורה חוץ מע"ז וגילוי עריות ושפיכת דמים אם אומרים לו לאדם שיעבור עליהם או יהרג אם הוא בצנעה יעבור עליו ואל יהרג[14]. ואם רוצה להחמיר על עצמו וליהרג נחלקו הראשונים בדבר: לדעת הרמב"ם[15] „כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו", אבל י"א[16] דמ"ש יעבור ואל יהרג היינו שה„רשות בידו לעבור כדי שלא יהרג", ו„שלמים וכן רבים סוברים דאם נהרג ולא עבר צדקה תחשב לו"[17].

ועפ"ז יש לומר שבזה פליגי רש"י והרמב"ן בפירוש כתובים אלה: לשיטת הרמב"ן כל מי שדינו שיעבור ואל יהרג אם נהרג ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו[18];

12) לפי' הדברי דוד כאן, השיב יוסף מדוע אינו חושש שיזיקו לו. אבל לכאורה אין לזה אפילו רמז בפרש"י.

13) ידועה הפלוגתא והשקו"ט בנוגע לב"נ אם רשאי להחמיר על עצמו ולמסור נפשו בדבר שאינו מחוייב בו — ראה פרשת דרכים דרך האתרים דרוש שני (טו, סע"ב ואילך). ויש לומר, שגם להדיעות שב"נ אסור למס"נ, ה"ז בסכנה ודאית שעומדים לנגדו להרגו, אבל בנדו"ד ה"ז רק חשש סכנה.

14) סנהדרין עד, א. רמב"ם הל' יסודי התורה רפ"ה. טושו"ע יו"ד ר"ס קנז.

15) שם ה"ד.

16) דעת התוס' ע"ז כז, ב ד"ה יכול. וראה הגה"ה ממהרי"ח בראש"ש רפ"א דכתובות. ועוד.

17) ל' הכס"מ לרמב"ם הל' יסוה"ת שם. וראה בארוכה טושו"ע שם. ובנ"כ.

18) ראה ב"י לטור שם (ש"ך שם סק"א) דדעת הרמב"ן בתורת האדם (ומביאו הר"ן פ' יה"כ) נראה

וצ״ע בכל הליכה זו: לאחרי שיוסף שמע מגבריאל שהסיעו עצמם מן האחוה לבקש לו נכלי דתות שימיתוהו, הרי בזה שהלך הרי לא רק שהעמיד עצמו בסכנה כדי לקיים שליחות אביו, אלא עוד זאת, שהעמיד בספק כל עצם קיום הציווי, שהרי שליחות יעקב היתה לא על עצם ההליכה, „לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן״, אלא העיקר הוא „והשיבני דבר״, וא״כ מה מקום יש לילך כאשר הציווי „והשיבני״ לא יתמלא*[23].

ד. ויש לבאר זה ע״פ מ״ש הפוסקים[24], שגם לדעת הרמב״ם שכל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג פי׳ שאסור ליהרג כדי שלא יעבור, הנה „אם הוא אדם גדול וחסיד ירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש את השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה כדי שיראו העם ולמדו כו׳״[25].

ויש לומר, שחיוב המס״נ במצב זה אינו בשביל קיום המצוה הפרטית שבשבילה מוסר נפשו, אלא לקדש שמו ית׳ לבטל פירצות הדור.

ועפ״ז י״ל (לדעת רש״י) שיוסף ראה בהנהגת אחיו שבהם חסר בכיבוד אב, ולא רק מצד המאורעות שעברו [כמו הא דשמעון ולוי הרגו את כל אנשי שכם, שהי׳ שלא לרצון יעקב, כמו שאמר יעקב[26] „עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ . . ואני מתי מספר״[27], וכן ראובן שבלבל יצועי אביו[28], אלא בשנאת אחיו אליו, דכיון ששנאתם אותו באה בסיבת אהבת יעקב אביהם אליו, כמ״ש[29] „וישראל אהב את יוסף מכל בניו גו׳ ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אותו״, הי׳ זה פגיעה בכבוד אביו, ולכן סבר יוסף שחל ע״ז הדין דכאשר הדור פרוץ בכך רשאי למסור נפשו ע״ז, שיראו שהוא מוכן למסור נפשו בלי כל חשבון כו׳ „ולמדו כו׳״[30].

ולכן לא איכפת לי׳ שמא לא יתקיים הציווי, כי המס״נ במצב זה הוא בשביל קידוש השם כנ״ל.

ה. ידועים דברי השל״ה (בפרשת נו׳[31]), שכל מועדי השנה יש להם שייכות להפרשיות שחלים בהן, ומבואר שם בארוכה השייכות דחנוכה לסיפור זה דפרשתנו „מענין עסק יוסף עם אחיו שהלך לראות שלום אחיו כו׳״, „וענין יוסף יהי׳ ג״כ במלכות חשמונאי בימי יון . . שאז נחשבנו כצאן לטבחה למסור נפשנו לקדש שמו הגדול, וזה צאן יוסף וחנה ושבעה בני׳ עדים נאמנים על קדושת השם המיוחד כו׳״.

ועפ״ז יש להוסיף, שגם אופן מסירת נפשו של יוסף הנ״ל (שלא הי׳ חייב בזה ע״פ דין, ועוד זאת שהי׳ למעלה מכל חשבון) מצינו בחנוכה.

כתב הרמב״ם בריש הל׳ חנוכה „בבית שני כשמלכו יון גזרו גזירות על ישראל

*23) להעיר מר״ן ונמוק״י שבהערה 19, רמב״ן שם ועוד (לענין אלישע בעל כנפים).

24) נמוק״י שם — הובא בכס״מ שם ה״ד (לדעת הרמב״ם); ב״י לטור שם. וראה גם ש״ך שם סק״ב בסופו.

25) ל׳ הכס״מ שם.

26) וישלח לד, ל.

27) ויעקב חזר להוכיחם ע״ז בפ׳ ויחי מט, ה ואילך.

28) וישלח לה, כב ובפרש״י.

29) פרשתנו לז, ג־ד.

30) ולהעיר שגם בפועל, ע״י הליכת יוסף אליהם, נתוספה הדגשה בגודל החיוב דכיבוד או״א, שהרי זה שיוסף הי׳ פרוש מיעקב עשרים ושתים שנה — הוא „כנגד עשרים ושתים שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם״ (פרש״י פרשתנו לז, לד ממגילה טז, סע״ב ואילך).

31) רצז, א.

ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות וצר להם לישראל מאוד מפניהם ולחצום לחץ גדול״. והנה מפשטות לשונו נראה שדינו של מצב ימי חנוכה הוא כשעת גזירה, שכתב הרמב״ם בהל׳ יסודי התורה[32], שהחילוקים בין שאר מצות וג׳ העבירות: בפרהסיא או בצנעה וכו׳ — הם רק שלא בשעת השמד, „אבל בשעת השמד[33], והוא שעומד מלך רשע כנבוכדנאצר וחבריו ויגזור שמד[33] על ישראל לבטל דתם או מצוה מן המצות, יהרג ואל יעבור אפילו על אחת משאר מצות״. ולפ״ז נמצא שאז היו ישראל חייבים למסור נפשם, ובפרט שנוסף על הגזירות על מילה שבת וחודש (כמובא בכמה מקומות[34]) אמרו[35] „כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל״.

אבל יש מקום לעיון בזה. דאע״פ שבשעת שמד „יהרג ואל יעבור״ בכל אופן — הרי זהו רק שאם כופים אותו לעבור על מצות התורה חייב למסור נפשו ולא לעבור: אבל לכאורה אין לומר שיש חיוב לצאת במלחמה נגד המלכות הרשעה שגזרה גזירות אלה.

ועוד זאת: בנדו״ד הרי בני חשמונאי היו מעטים נגד רבים וחלשים נגד גיבורים[36] (שע״פ טבע אין מקום שינצחו), ולא שייך לומר שהיו חייבים בזה ע״פ דין. דאף את״ל שהליכה למלחמה בכלל אינה בגדר מס״נ, כיון שזהו תוכן כל מלחמה, שמעמידים א״ע בסכנה (וא״כ בזה גופא שהתורה התירה הליכה למלחמה (אפילו מלחמת רשות) הופקע דין מלחמה מדיני מסירת נפש[37]), מ״מ, באופן זה, שאין מקום כלל בטבע שינצחו, הוי סכנה ודאית, ולכאורה אין היתר לצאת למלחמה כזו[38].

אלא שאצל בני חשמונאי היתה מסירת נפש בלי מדידה ושיעור, ובמילא הלכו במסירת נפש גם בענינים שע״פ חיובי התורה אין מקום לזה, כנדו״ד, שיצאו למלחמה (לסכנה ודאית) נגד היוונים [נוסף על עצם קיום מ״ע דמילה וחודש, להדיעות שלא אמרו יהרג ואל יעבור אלא לעבור על מצות ל״ת ולא אם גזרו לבטל מצות עשה, כנ״ל].

ו. ועפ״ז יש לבאר מה שאומרים בנוסח „הנרות הללו״, שהתשועות הנסים והנפלאות היו „על ידי כהניך הקדושים״, וכן מדייק הרמב״ם[39] „עד שריחם עליהם אלקי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים ורגום והושיעו ישראל מידם״,

דלכאורה יש לדייק בזה, האם יש נפק״מ בזה שההצלה היתה „על ידי כהניך הקדושים״, „בני חשמונאי הכהנים הגדולים״?

32) פ״ה ה״ג.

33) לפנינו ברמב״ם „הגזירה״ במקום „השמד״. אבל בכ״י התימנים ועוד „השמד״.

34) מגילת אנטיוכוס.

35) ראה ב״ר פ״ב, ד. פמ״ד, יז. ויק״ר פי״ג, ה. ועוד.

36) נוסח ועל הנסים.

37) ראה מנ״ח מצוה תכה. אבל ראה חמדת ישראל קונטרס נר מצוה אות צה מה שמבאר בדברי הרמב״ן דחשיב מצוה לשאול באו״ת גם במלחמת מצוה. ואכ״מ.

38) ובמכ״ש ממ״ש הרלב״ג שופטים במלחמת גדעון נגד מדין (סוף פ״ט ואילך, בתועלת התשיעי), „הוא להודיע שראוי למי שיתחיל במלחמה עם מי שתקיף ממנו שיעשה דבריו בחכמה רצה לומר שאם לא יתבאר לו שינצח לא ימסור עצמו לסכנה ולזה תראה ששאל גדעון אות שינצח אויביו קודם שיתיר עצמו להלחם עמהם כו׳״.

39) בהל׳ חנוכה שם ה״א.

ויש לומר, שבזה מודגש שההיתר למס"נ כזו אז, ועד באופן של יציאה ל־מלחמה גלוי' נגד היוונים (לא רק מסירת נפש לקיים המצות), הוא מחמת זה שהיו „כהניך הקדושים", „בני חשמונאי ה־כהנים הגדולים", והי' דינם כ„אדם גדול וחסיד ירא שמים", שמוסר נפשו בכל זמן ובכל אופן שהוא, גם כשאין זה על פי חיובי מס"נ ע"פ תורה.

ומטעם זה גופא נעשו לאבותינו תשו־עות נסים ונפלאות, כיון שבכח הכהנים הקדושים והגדולים הגיעו במסירת נפש שלהם למעלה מהגדרת הטבע.

ז. והנה ענין זה מתאים עם המבואר במ"א[40] בדיוק לשון הנוסח ד„ועל ה־נסים", שמלכות יון הרשעה עמדה „להש־כיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", שעיקר מלחמתם היתה נגד הרוחניות (והאלקות) שבתומ"צ[41]. דזהו „להשכיחם תורתך" דוקא, שלהיוונים לא הי' איכפת (כ"כ) שישראל ילמדו תורה, אלא רצו שלימוד התורה יהי' מצד השכל שבתו־רה, „כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני ה־עמים"[42], ועי"ז „להשכיחם תורתך", להש־כיח ח"ו מישראל שהתורה היא תורת השם.

ועד"ז במצוות, שמלחמת היוונים הי־תה נגד האלקות שבמצוות, מה שהמצוות הם רצונו ית', דזהו „להעבירם מחוקי רצונך" (חוקי דוקא ורצונך דוקא), דשני ענינים בזה: (א) שעל המצוות דעדות ומשפטים, להיותם מצוות שכליות, הס־כימו היוונים, ועיקר מלחמתם היתה נגד חוקים שלמעלה מטעם. (ב) בחוקים גופא, היו מסכימים אם קיומם הוא מצד איזו הסברה שכלית [כמו: שבודאי יש טעם להמצוה כמפורש ברמב"ם[43], להיותה ציווי השי"ת, אלא שהטעם הוא עמוק ביותר, אבל סומכים על מצווה המצוות שיש בזה טעם ושכל[44] כו'], ועיקר מל־חמתם היתה נגד „(חוקי) רצונך", שקיום החוקים יהי' אך ורק מפני שזהו רצון השם, „חוקה חקקתי גזירה גזרתי"[45] ו„אין לך רשות להרהר אחרי"[46].

ובזה יובן לשון הגמרא[47] „כשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שב־היכל", דמשמעות הלשון הוא, שכשנכנסו להיכל השתדלו לטמא את השמנים — דלכאורה היו צריכים לאבד את השמן, ולמה רק טמאו אותו[48]? וע"פ הנ"ל יש לבאר, ד„שמן" מורה על חכמה[49], וה־יוונים הסכימו שיהי' ענין החכמה („שמן") אצל ישראל, אלא רצו ששמן זה יהי' „שמן טמא"[50], שלא יורגש בזה האלקות

43) סוף הל' תמורה. וראה רמב"ם סוף הל' מעילה „אין טעמן ידוע". מו"נ ח"ג פכ"ו. וראה לקו"ש חל"ב ע' 174 ואילך.

44) להעיר מבמדב"ר חקת (פי"ט, ג בסופו) ותנחומא שם ו „על כל אלה עמדתי ופרשה של פרה אדומה כו' רחוקה ממני", ושם (פי"ט, ו) ותנחומא שם ח „א"ל הקב"ה למשה לך אני מגלה טעם פרה".

45) במדב"ר ר"פ חוקת. תנחומא שם (ג, ח). ועוד.

46) רש"י ר"פ חוקת, מיומא סז, ב. רמב"ם סוף הל' מעילה.

47) שבת כא, ב.

48) להעיר שי"א שהיו צריכים להדליק אז בשמן טמא — כי טומאה דחוי' (הותרה) בציבור (ראה שו"ת חכם צבי סי' פז. פנ"י שבת כא, ב ד"ה מאי חנוכה. ועוד).

49) ראה מנחות פה, ב.

50) וכידוע שיון הוא „חכמה דקליפה חכמות חיצוניות", ולכן „טמאו כל השמנים של בחי' חכמה שבקדושה" (תו"א מקץ מא, א. שערי אורה מב, א ואילך).

שבתורה, שהתורה היא „תורתך", תורת השם, ושהמצוות הן „חוקי רצונך".

וזהו גודל הנס דחנוכה, שמצאו שמן טהור, ועוד זאת, שהשמן הי' מפך שהי' חתום „בחותמו של כהן גדול"[47]. דהנה, ע"פ הנ"ל (בכוונת היוונים) מובן, שהמל־חמה נגד זה, וכ"ש וק"ו נצחון מלחמה זו, בא ע"י העבודה דמסירת נפש דוקא, וב־מסנ"פ גופא, מס"נ כזו שלמעלה מטעם ודעת לגמרי (מקצה אל הקצה מדעת היוונים שהכל צ"ל רק ע"פ שכל דוקא). וזה נרמז ב„פך שמן" החתום בחותמו של כהן גדול — דזכהן גדול, הנקרא „קודש הקדשים"[51], ענינו ביטול להקב"ה עד כדי מסירת נפש, למעלה מטעם ודעת לגמרי[52]. וזהו הנצחון דימי חנוכה, ש־מצאו פך שמן טהור חתום בחותמו של כהן גדול, שהיתה מסירת נפש זו בבנ"י (ע"י החשמונאים, „כהניך הקדושים"), וב־כח זה ניצחו את היוונים.

ונקודה הנ"ל בנוגע למלחמת החשמו־נאים נגד מלכות יון — שהיתה מסירת נפש שלמעלה מטעם ודעת לגמרי (יותר אפילו מהמחוייב ע"פ שכל דתורה) — עולה בקנה אחד עם תוכן נס הנרות, שמצאו פך שמן טהור חתום בחותמו של כהן גדול והדליקו ממנו שמונת ימים, וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול.

(משיחות ש"פ מקץ תשכ"ד, ש"פ וישב תשמ"ג)

51) דה"י א כג, יג. וראה לקו"ש חי"ז ע' 36 הערה 23.

52) וכה"ג אסור לצאת מירושלים (רמב"ם הל' כלי המקדש פ"ה ה"ז).